

JUDENDOMENS FEMININA KÄRNA

Strukturella omvändningar och deras betydelse för skapandet av det rabbiniska systemet.

Jacob Neusner

University of South Florida

Den rabbiniska judendomen beskrivs rutinmässigt som ett uteslutande manligt och patriarkaliskt religiöst system. Ett utmärkt exempel är att en man som beskrev sig själv som »feminist« en gång blev utsatt för hård kritik därför att han, trots att han argumenterade för motsatsen, i själva verket »återskapar rabbinernas maskulina tradition genom att medvetet betona judendomens falliska dimension i form av penis, förhud och sädesvätska... <säger hans kritiker> Om omskärelse bekräftar någonting alls om förhållandet mellan kropp och samhälle så rör det sig om ett manligt samhälle vars idealtillstånd vore att existera utan kvinnor.« Det kan inte förnekas att beskrivningar av rabbinisk judendom som en manlig religion vilken underordnar kvinnor på en mängd sätt, har mer än tillräcklig grund i fakta. Trots detta är det min avsikt att visa att den strukturella kärnan i detta patriarkala religiösa system är ett djupt feminint sätt att se på relationer.

Om vi kan karakterisera manliga relationer i termer av bestämdhet, tvång och aggressivitet och kvinnliga med ord som flexibilitet, samarbete och ömsesidigt engagemang, framstår relationen mellan Gud och människa inom rabbinisk judendom som feminin. Ytterst tvingar inte Gud mänskligheten till underkastelse, han svarar på en frivillig gåva; mänskligheten tvingar inte Gud med hjälp av makt eller manipulation. Människan ger fritt, Gud svarar fritt. Manliga relationer är dominerande medan kvinnliga är ömsesidiga och förhandlande. Den rätta relationen till Gud, som den framgår ur den dubbla Torah, är inte framtvungad, bestämd eller manipulativ, utan den vilar på ömsesidighet och respons: en transaktion i responsiv nåd.

I. Systemets kärna: Det centrala begreppet Zekhut

En utbredd uppfattning är att den rabbiniska judendomens symboliska centrum utgörs av Torah och att den viktigaste handlingen är att studera dessa skrifter. Enligt detta synsätt finns det ingen plats alls för kvinnor inom rabbinisk judendom eftersom de är uteslutna från akademierna. När vi når systemets kärna finner vi emellertid att Torah-studier inte väger tyngre än allt annat, inte på långa vägar. Till och med de berättelser som återfinns i Landet Israels Talmud, vilka alla kretsar kring den höga prioritet och helighet som omger den lärdes kunskap om Torah, behandlar Torahstudier endast som ett medel för att uppnå ett högre ändamål. I ett återkommande mönster bildar kunskap om Torah bara en station på vägen till ett mer avlägset och centralt mål: att uppnå zekhut, vilket här översätts som »den nedärvda dygden och dess medföljande rättigheter.« Torah-studier är ett sätt att få tillgång

till detta arv, att uppnå zekhut, men det finns även andra sätt som är lika lämpliga. Vad gäller värde och förtjänst skiljer sig Torah-studiet på intet sätt från andra slags handlingar av otvungen välvilja. Ännu mer förvånande är att en enda remarkabel handling kan generera lika mycket zekhut som en livstid av hängivna Torah-studier, och att en enkel åsnedrivare genom en enda anmärkningsvärt osjälvisk handling kan uppnå samma grad av zekhut som en lärd man.

Om sådana här berättelser återfanns någon annanstans än i Landet Israels Talmud (Yerushalmi) vore det frestande att avfärda dem som en antirabbinsk ståndpunkt. Men det var just rabbiner som upprepade de här berättelserna, bevarade dem och anförde dem som exempel på högsta tänkbara dygd. Det enstaka tillfälle då zekhut uppnås från Himlen väger tyngre än en livstids kunskap om Torah. Zekhut bildade grunden för Yerushalmis föreställning om Landet Israels samhällsordning. Det var inte Torah utan Zekhut som definierade det hela, av vilket ekonomi och politik bara utgör smärre detaljer. Den förespråkar och möjliggör ett ekonomiskt och politiskt system där maktlöshet blir till makt, arvlöshet till rikedom. Hur fungerar egentligen zekhut?

En person uppnår Zekhut genom en handling så fylld av självförnekelse och uppoffring att Himlen besvarar den med en nåderik handling. Eftersom den uppstår ur frivilliga gärningar för vilka man inte väntar lön, vilka Himlen inte kan framtvunga men skattar högt, uttrycker zekhut själva motsatsen till tvång. Det är en handling som ingen kunde förvänta sig eller begära, men som besitter en sådan anmärkningsvärd osjälviskhet att Himlen känner sig manad att svara. Det är därför systemets kärna utgörs av en handling från Himlens sida av responsiv nåd, d.v.s. nåd som man per definitionem inte kan begära eller framtvunga, bara utlösa. När vi förminskar oss själva, förstorar Himlen oss; men vi kan inte påtvinga Himlen vår vilja. När vi ställer frågan om judendomens feminina kärna fäster vi uppmärksamheten vid detta faktum: den rätta relationen mellan Gud och Israel är inte tvångsmässig, manipulerad eller präglad av en part vars dominans kräver den andras underkastelse. Den utmärks i stället av ömsesidighet, hänsyn och respons till det som frivilligt ges genom något som inte kan begäras, bara erbjudas. Relationen är med andra ord feminin och inte maskulin om vi jämför den med konventionella, stereotypa könsroller.

Det är där Himlen inte kan påtvinga oss sin vilja som zekhut inträder. Det är denna utsökta balans mellan vår vilja och Himlens vilja som slutligen bringar i perfekt jämvikt och fulländning den utredning av konflikten mellan Guds vilja och vår som började med Adam och Evas sista stund i Eden och vår första stund på jorden. Mot denna bakgrund följer logiskt det faktum att vi kan arva en rikedom av zekhut från våra förfäder: precis som vi ärver människans frihet att göra revolt mot Guds ord, ärver vi också från tidigare generationer resultatet av en annan dimension av vår mänsklighet: vår förmåga att gladeligen ge vad ingen, inte ens Gud, har rätt att begära eller framtvunga.

Det är därför som Israels samhällsskick byggde på ett gudomligt gensvar på handlingar genom vilka människor, på egen hand, underkastade sig Himlens vilja; dessa handlingar utrustade Israel med ett tilgodohavande hos Himlen. Vad vår vilja inte kan utkräva kan frammanas genom att vi avsäger oss vår vilja. Det vi inte kan uppnå genom tvång kan vi åstadkomma genom underkastelse. Gud gör för oss det vi inte kan göra för oss själva när vi gör för Gud vad han inte kan kräva av oss. Och det betyder, konkret och påtagligt: älska Gud med hela ditt hjärta, hela din själ och all din kraft. Gud står således över den skapade världens regler, eftersom han inte enbart svarar på vad vi gör enligt reglerna, utan också vad vi gör utöver det reglerna kräver. Gud står över reglerna och vi kan uppnå ett gensvar från honom när, vid något enstaka unikt tillfälle, även vi gör mer än bara lyder - när vi

älskar, spontant och omedelbart, med hela vår varelse. Det är denne gudsbild som zekhut, i kraft av sin föreställning om Himlens makt och mänsklighetens makt, innehåller. I den relation mellan Gud och mänsklighet som zekhut beskriver når vi en insikt om vad Torah menar när den talar om för oss att vi är Guds avbild. Vi är således »vår avbild«, en spegelbild av Gud själv. Guds vilja speglar vår egen, när vi är ödmjuka svarar Gud; när vi kräver avlägsnar sig Gud.

Vi måste därför observera att Torah-studierna tillskrivs en status som beroende variabel i berättelser som de som nedan anförs:

Y. Taanit 3:11.IV

- C. Der var ett hus som höll på att rasa ihop därborta <i Babylon>, och Rab skickade in en av sina lärjungar i huset tills de hade burit ut allting från huset. När lärjungen lämnade huset rasade det samman.
- D. Och det finns de som säger att det var R. Adda bar Ahwah.
- E. De lärde uppsökte honom och frågade »Vad för slags goda gärningar har du som förtjänst <vilka kan förklara att du har en sådan värdighet?>»
- F. Han sa till dem, »I hela mitt liv har ingen någonsin kommit till synagogan tidigare än jag på morgonen. Jag lämnade aldrig någon där när jag gick därifrån. Jag gick aldrig längre än fyra fot utan att uttala ord från Torah. Inte heller har jag någonsin anfört lärdom från Torah i en olämplig omgivning. Jag bredde aldrig ut en säng för att sova under regelbundna tidsperioder. Jag visade aldrig högmod bland mina gelikar. Jag gav aldrig min nästa ett öknamn. Jag gladdade mig aldrig åt min nästas olycka. Jag önskade aldrig min nästa illa när jag låg ensam i min säng. Jag gick aldrig fram till någon vid marknaden som var skyldig mig pengar.«
- G. »I hela mitt liv har jag aldrig förlorat behärsksningen i mitt hus.«
- H. Detta var menat att uttolka vad som är skrivet: »Jag vill lära mig fullkomlighetens väg -när skall jag finna den? Med uppriktigt sinne skall jag leva i mitt hus.« (Ps. 101:2).

Slående i denna berättelse är att lärdom om Torah bara är ett sätt att uppnå den zekhut som tillät den lärde att uppskjuta husets sammanstörtande. Och Torah-studier är inte det primära sättet att uppnå zekhut. Frågan vid E ger oss nyckeln, tillsammans med svaret vid F. För vad den lärde gjorde för att uppnå sådan anmärkningsvärd zekhut var inte att lära sig ett bestämt givet antal traktater ur Mishnah utantill. Det var istället handlingar genomsyrade av hänsyn, omtänksamhet, vänlighet och återhållsamhet: vad som på spanska kallas *cortesia* och på italienska *gentilezza*. Sådana frambringade zekhut. Alla dessa handlingar visar gemensamt dygden i självförnekelse eller i undvikande av makt över andra, samt i att underordna sig själv andras vilja och självkänsla. Torah-studier är bara en i raden av handlingar och attityder som åstadkommer zekhut.

Här finner vi, i ett moraliskt sammanhang, ett motstycke till politiken; den form av makt som systemet utlovar har sitt ursprung i förkastande av sådan makt som världen erkänner. Legitimt våld ersätts med ett legitimerande av dess frånvaro eller avståndstagande från våld. Och när vi frågar, varifrån sådan makt kommer, ligger svaret i frambringandet av zekhut på en mängd olika sätt och inte endast, eller ens primärt, genom Torah-studier. Men, vi lägger märke till att den aktuella berättelsen handlar om en enskild lärd man. Detta

påminner oss återigen om den strukturella omvändning som sker vid systemets centrum: den lärde har uppnått zekhut, inte genom att uppträda på ett sätt som kan förväntas av en lärde, utan genom att vara ödmjuk. Med zekhut, ett ord som vi uppenbarligen inte kan återge med en exakt motsvarighet på svenska eller engelska, kommer vi till själva kärnan i ett religiöst system inom vilket förvandling av individen via frälsande kunskap helt enkelt inte ger oss ett definitivt svar på frågan om personlig frälsning. Rabbinsk judendom tar form genom att besvara en fråga angående teorin om samhällsordningen. Trots det finner vi längst inne ett svar riktat till individer, ett svar som berör deras känslor, tänkesätt och uppfattning om personlig dygd. Det privata, det individuella, det sentimentala och det emotionella beskrivs vanligtvis som kvinnliga angelägenheter, det offentliga och det politiska hänförs till männen. Även här finner vi i systemets centrum en paradox: ett program för ett evigt Israel beskriver en israelits uppträdande här och nu i ett enda, djupt privat, ögonblick. Ingen kan se, ingen kan tvinga, ingen kommer någonsin att veta vad han eller hon utför som en handling av otvungen generositet. Men Gud vet. Och Gud bryr sig om. Detta helt privata möte mellan den ene och den andre, med Gud närvarande, förvandlas till en högst offentlig, social och politisk händelse.

Nu ser vi hur en annan fråga intar scenen och därmed formulerar den dramatiska spänningen på ett helt nytt sätt. Frågan det gäller är offentlig och angår hela nationen, den berör Israels historia och framtida öde för vilka individen och hans frälsning visserligen är viktiga men ändå klart underordnade. Det är inte Torah-studier, som i och för sig kan generera zekhut, utan zekhut själv som definierar systemets generativa problematik. Endast om vi kan förstå det svar zekhut ger, kan vi få en definition av den fråga som ledde till att systemet med dess kategorier, primära såväl som sekundära, skapades.

II. Innebörden av Zekhut

När vi kommer till ett ord som har en avgörande betydelse i sina användares system och samtidigt inte kan återges med en exakt motsvarighet på något annat språk, vet vi att vi har nått systemets kärna, den punkt där systemets budskap är synnerligen specifikt för sitt system. I själva verket syftar zekhut på två skilda saker. En innebörd är den dygd som har sitt ursprung hos ens förfäder och som tas emot från dem som ett arv, dvs. »ursprunglig dygd.« Men zekhut syftar också på den makt Himlen ger speciella individer som svar på dessas otvungna nådegärningar. Zekhut, lika sällsynt eller vanlig som vår förmåga till frivillig handling, åstadkom en integrering av det system som ingår i senare dokument.

Denna mångskiftande föreställning utformades till ett övertygande samhällsskick för Israel med utgångspunkt i ett ekonomiskt och politiskt system som gjorde maktlöshet till makt och arvlöshet till rikedom. Handlingar med vilka individer självmant underkastade sig Himlens vilja skapade åt Israel ett tillgodohavande hos Himlen. Vad vår vilja inte kan kräva kan den frammana. Det vi omöjligt kan uppnå genom att tvinga Himlen till byteshandel (do ut des) kan vi åstadkomma genom underkastelse. Vi kan då hoppas på ett gensvar på vår frivilliga självförnekelse. Gud gör för oss vad vi inte kan göra för oss själva när vi gör för Gud vad han inte kan tvinga oss att göra. I konkret och påtaglig betydelse, är det att älska Gud med hela ditt hjärta, hela din själ och all din kraft. Denna framställning av systemet berättigar till en klassificering av det efterföljande systemet som religiöst, lika fundamentalt och helt som det ursprungliga systemet hade varit filosofiskt. Även här rör vi oss från ett förhållande där ena parten klart dominerade till ett där båda parter ger vad som inte kan

framtingas, så att båda parter glatt och av fri vilja förenas i ett förhållande präglad av ömsesidighet och samarbete.

Zekhut är sista steget på den väg som började med Guds kärleksförklaring till Israel. En frivillig kärleksfull handling. Den ges människor i form av en övernaturlig kraft som har framgått ur ens förfäders dygd eller ens egna enastående goda gärningar. Det finns som sagt inget motsvarande ord på svenska eller engelska och inte heller finner vi någon synonym för zekhut i Bibelns kanoniska skrifter. Svårigheten att översätta ett ord med konsekvenser för hela systemet med ett enda ord på något annat språk (eller på det språk systemets egna dokument använder) visar att det vi behandlar är unikt, bortom jämförelser och därför också bortom kontraster och förståelse. Det mest specifika och utmärkande för systemets struktur och dess funktion kräver definition genom omskrivning: »den nedärvda dygden och dess medföljande rättigheter.«

Som en följd av detta tar sig zekhuts centrala ställning i systemets struktur, betydelsen av den nedärvda dygden samt dess himmelska rättigheter, uttryck i ett slående påstående. Dess form är extrem - vilket återigen signalerar zekhuts unika roll inom systemet. Även för en nedtryckt människa var en enda handling tillräcklig för att vinna åt henne den himmelska ära som rabbiner vars liv upptogs av Torah-studier eftersträvade. Systemets integrering kring zekhut kännetecknas av dess hävdande att alla israeliter, inte bara de lärda, kunde uppnå zekhut för sig själva (och sina ättlingar). En enda anmärkningsvärd handling, exemplarisk för sin djupa mänsklighet, räckte för att vinna åt en vanlig människa den zekhut som medför samma himmelska välvilja som vissa rabbiner åtnjuter till följd av sina Torah-studier. Den rabbinske berättaren vars skrift vi skall granska identifierar sig säkert med denna lärdom eftersom den är själva poängen och klimax i hans berättelse.

III. Zekhut framom Torah-lärdom

När vi kommer till sättet på vilket zekhut presenteras finner vi en samling berättelser av mycket speciell karaktär. Det speciella i dem är att kvinnor spelar en avgörande roll, de uppträder som hjältinnor och vinner läsarens eller lyssnarens uppmärksamhet och respekt. Före Landet Israels Talmud är det svårt att inom rabbinsk litteratur, såsom Mishnah, Tosefta och Sifra, finna berättelser där kvinnor överhuvudtaget figurerar. Därför kommer en hel serie berättelser där kvinnor har nyckelroller som en överraskning. Och detta är inte den enda nyheten. På ytan är det mannen som är berättelsens hjälte; han befinner sig i handlingens centrum. Men en djupare blick avslöjar att det är kvinnan som ger upphov till berättelsen. Det är hennes handling, inte mannens, som representerar den gåva som inte kan framtingas utan bara erbjudas; det är hon som frivilligt oppoffrar sig och det är hon som är visdomens källa. Så vår strukturella omvändning - något som står över Torah och Torah-studier - finner sitt motstycke i ett ännu mindre förutsägbart skifte i berättarteknik med kvinnor i huvudrollerna.

Poängen i de följande tre fallen, som definierar vad en individ bör göra för att uppnå zekhut, är att hjältens handlingar gör honom värdig att bli bönhörd, vilket är ett kännetecken på zekhuts funktion. Det är otvungna gärningar, utöver vad plikten kräver, långt bortom Torahs strikta krav och även bortom lagens gränser, som förvandlar hjälten till en helig man vars helighet var fullt likvärdig med den helighet en lärd man hade uppnått tack vare kunskap om Torah. De berättelser som följer bör inte ses som uttryck för någon sentimentalitet från skrivarnas sida gentemot de lägre klasserna eftersom de till förmån för

en enda enastående handling förnekar de lärdes livslånga tillgivenhet till det som de lärde värderade högst, kunskap om Torah.

Y. Taanit 1:4.I.

- F. En viss man kom till R. Yannais släktingar. Han sa til honom, »Rabbi, uppnå zekhut genom mig <genom att skänka mig välgörenhet> .«
- G. Han sa till honom, »Och lämnade inte din far dig pengar?«
- H. Han sa till honom, »Nej.«
- I. Han sa till honom, »Gå och hämta vad din far lämnade i förvar hos andra.«
- J. Han sa till honom, »Jag har hört om egendom som min far lämnade i andras förvar att den förvärvades med våld <så jag vill inte ha den> .«
- K. Han sa till honom, »Du är värdig att be och bli bönhörd.«

Meningen med K är givetvis en hänvisning till att man kan ha rättighet till övernaturlig favör som uppnås den genom gärningar som Torah inte kan kräva men rimligtvis måste förorda: vad en människa gör av egen vilja, bortom lagens riktmärken. Här har vi motsatsen till synd. En synd är vad någon har gjort av egen vilja bortom lagens alla gränser. Således är en handling som åstadkommer zekhut för en individ det rakt motsatta: vad någon gör av egen vilja som likaså är bortom lagens alla krav.

I vår fortsatta granskning av dessa berättelser bör vi lägga märke till ett något udda faktum. Berättelsen skildrar hur en enkel, fattig och olärd man uppnår zekhut. Den är berättad för att betona vad han har gjort. Men händelsens upprinnelse är en självförnekande handling långt djupare än den som den manlige hjälten frivilligt utför, nämlingen kvinnans villighet att sälja sig själv til prostitution för att rädda sin make. Berättelsen tar detta för givet och berör det inte närmare. Men ingenting har tvingat kvinnan att offra sin egen kropp för att rädda sin make; tvärtom omfattar en kvinnas äktenskapliga förpliktelser endast konventionella handlingar som lagen i Mishnah också hävdar kan framtingas; vägran att utföra dessa handlingar kan leda til bötesstraff för kvinnan vid en förlikning av äktenskapskontraktet. Så berättelsen om den osjälviska och otvungna gärningen berättas om en man, men föranleds av en kvinna, och båda rollinnehavarna visar prov på en och samma dygd.

Detta ska jämföras med Torah-berättelser vars budskap är att en man uppnår zekhut genom Torah-studier, och en kvinna uppnår zekhut genom att sitta ensam hemma efter att ha skickat bort sina soner och sin make att studera Torah - knappast en proportionell handling. Bara zekhut-berättelser presenterar kvinnans handling som en likvärdig motsvarighet till mannens handling; och även här bör vi lägga märke till att kvinnans otvungna gåva är långt större än mannens - hon skänker sin kropp, han endast en åsna.

Återigen befinner vi oss vid systemets centrum, där allting är omvänt:

- L. En viss åsnedrivare kom inför rabbinerna <sammanhanget kräver: i en dröm> och bad, och det kom regn. Rabbinerna skickade efter honom och sa til honom, »Vad är ditt yrke?«
- M. Han sa till dem, »Jag är åsnedrivare.«
- N. De sa til honom, »Och hur utför du ditt arbete?«
- O. Han sa til dem, »En gång hyrde jag ut min åsna til en viss kvinna som grät på vägen, och jag sa till henne, 'Hur är det fatt?' och hon sa til mig, 'Den kvinnans

<min> make sitter i fängelse <för en penningskuld>, och jag vill se vad jag kan göra för att lösa ut honom.' Så jag sålde min åsna och gav henne intäkterna, och jag sa til henne, 'Här är dina pengar, lös ut din make, men synda inte <genom att prostituera dig för at skaffa den nödvändiga summen>.'«

P. De sa till honom, »Du är värdig att be och bli bönhörd.«

Ånedrivaren har uppenbarligen ett rikligt tilgodohavande gentemot Himlen vilket gör att hans böner blir besvarade, när andras inte blir det. Vad gjorde han för att få detta tillgodohavande? Han gjorde vad ingen lag kan begära: han utarmade sig själv för att rädda kvinnan undan ett »öde värre än döden.«

Q. I en av R. Abbahus drömmar visade sig Herr Pentakaka <»Fem synder«> och bad om regn, och det regnade. R. Abbahu kallade honom til sig. Han sa til honom, »Vad är ditt yrke?«

R. Han sa till honom, »Fem synder gör den mannen <jag> varje dag, <för jag är hallick:> jag anställer skökor, städar teatern, tar hem deras kläder til tvätt, dansar, och uppträder inför dem.«

S. Han sa till honom, »Har du någonsin gjort en anständig sak?«

T. Han sa till honom, »En dag städade den mannen <jag> teatern, och en kvinna kom och ställde sig bakom en pelare och grät. Jag sa til henne, 'Hur är det fatt?' Och hon sa till mig 'Den kvinnans <min> make sitter i fängelse, och jag vill se vad jag kan göra för att lösa ut honom,' så jag sålde min säng och mitt täcke och gav henne intäkterna. Jag sa til henne, 'Här är dina pengar, lös ut din make, men synda inte.'«

U. Han sa till honom, »Du är värdig att be och bli bönhörd.«

Q leder oss ännu längre eftersom mannen i fråga har syndat på alla tänkbara sätt och, vilket är mer relevant, han syndar varje dag. Det säregna i en zekhut-handling, tillräckligt även om den bara utförs en enda gång, består bl.a. i dess förmåga att väga tyngre än ett liv i synd - igen ser vi zekhut-handlingen som syndens spegelbild och motsats. Även här var en enda räddning av en kvinna undan ett »öde värre än döden« tillräckligt.

V. En from man från Kefar Imi visade sig <i en dröm> för rabbinerna. Han bad om regn och det regnade. Rabbinerna tog sig upp till honom. Medlemmarna i hans hushåll sa till dem att han satt uppe på en kulle. De gick ut till honom och sa »Var hälsad«, men han gav inget svar.

W. Han satt och åt, och han sa inte till dem, »Varsågoda och bryt bröd ni också.«

X. När han gick hem, gjorde han ett knippe av kvistar och la sin mantel ovanpå knippet <istället för på sin axel>.

Y. När han kom hem sa han till sitt hushåll <hustru>, »De här rabbinerna är här <eftersom> de vill att jag ska be om regn. Om jag ber och det regnar så är det en skam för dem, och om inte så är det ett vanhelgande av Himlens namn. Men kom, du och jag går upp <på taket> och ber. Om det regnar ska vi säga till dem, 'Vi är inte värdiga att be och bli bönhörda.'«

Z. De gick upp och bad och det regnade.

AA. De kom ner till dem <och frågade>, »Varför har rabbinerna gjort sig besväret tt komma hit idag?«

- BB. De sa till honom, »Vi ville att du skulle be så att det skulle regna.«
- CC. Han sa till dem, »Behöver ni verkligen mina böner nu? Himlen har redan utfört sitt mirakel.«
- DD. De sa till honom, »Varför svarade du inte när du var på kullen och vi hälsade på dig?«
- EE. Han sa till dem, »Jag höll på med mitt arbete. Skulle jag då bryta min koncentration <på arbetet>?«
- FF. De sa till honom, »Och när du satte dig ned att äta, varför sa du inte till oss 'Varsågoda och bryt bröd ni också'?«
- GG. Han sa till dem, »Därför att jag bara hade min lilla ranson bröd. Varför skulle jag ha bjudit er att äta som rent smicker <när jag visste att jag inte kunde ge er någonting alls>?«
- HH. De sa till honom, »Och varför la du din mantel ovanpå knippet, när du kom ner?«
- II. Han sa till dem, »Därför att det inte var min mantel. Den var lånad till att användas vid bön. Jag ville inte skada den.«
- JJ. De sa till honom, »Och varför gick din hustru i smutsiga kläder, när du var uppe på kullen, men när du kom ner från berget, satte hon på sig rena kläder.«
- KK. Han sa till dem, »När jag var på kullen satte hon på sig smutsiga kläder så att ingen skulle kasta blickar på henne. Men när jag kom ner från kullen satte hon på sig rena kläder så att jag inte skulle kasta blickar på någon annan kvinna.«
- LL. De sa till honom, »Det är bra att du ber och blir bönhörd.«

Här är kvinnan åtminstone en jämbördig rollinnehavare; hennes handlingar, i lika hög grad som hennes makes, visar sig exemplariska och illustrerar högsta möjliga visdom. Slutligen ser vi hur den fromme mannen vid V får ett erkännande av de lärde till följd av sitt tillgodohavande hos Himlen, eftersom han kan nedkalla regn genom bön. Varifrån han har fått sådan zekhut? Genom att på ett moraliskt plan vara omsorgsfull i sina handlingar: koncentrera sig på sitt arbete, låta bli att gömma sig bakom falskhet, integritet i användandet av ett lånat föremål, han hustrus omsorg att inte attrahera andra män och hennes motsvarande omsorg att göra sig attraktiv för sin make.

Vi noterar att, vid systemets centrum, kvinnor uppnår fullständig jämlikhet med män; utan någon som helst roll inom Torah-studier och utan möjlighet att inhämta politisk lärdom intar kvinnor en avgörande plats i den serie handlingar som från Himlen framkallar det beundrande gensvar som zekhut representerar. En andra genomläsning av berättelserna ger vid handen att hjälten i själva verket står efter hjältinnan; det är, i samtliga fall, kvinnan som bereder det tillfälle då mannen uppnår zekhut, och det är hon, inte han, som exemplifierar den osjälviska dygdens högsta nivå. Härav följer, ännu en gång, att de omvändningar som signalerar systemets centrum kulminerar i den (för ett så manligt system som detta) yttersta omvändningen: kvinnan i topp. Precis som lärdom om Torah är underordnad är också mannen underordnad; zekhut, gåvan som, i likhet med kärlek, kan erbjudas men inte framtvingas, måste därför ofelbart kallas den kvinnliga dygd som tronar på toppen av ett manligt system.

IV. Yerushalmis israelitiska samhälle och Zekhut som arv

I landet Israels Talmud framstår det israelitiska folket framför allt som en familj. Andra sociala metaforer som folk, nation och kungadöme ger vika för den sociala metafor som en feminin judendom måste välja. När vi kommer till Landet Israels Talmud och därmed relaterade Midrash-kompilationer vänder vi oss först till idén om en zekhut som har samlats av patriarkerna och vidarebefordrats till Israel, deras barn. Man kan arva detta tillgodohavande av andra, döda eller levande. Moses uppnår inte bara zekhut för sig själv utan han skänker också zekhut till det folk han leder, och samma gäller för alla israeliter.

Zekhut talar inte till oss om legitimt våld utan orättfärdigt våld, inte om makt utan om svaghet. I sitt sammanhang märker vi vid upprepade tillfällen att zekhut är de svagas makt. Människor som genom egen förtjänst och kapacitet inte kan åstadkomma någonting, kan utföra mirakel genom arvet av zekhut som andra har lämnat åt dem. Och, för att inte missa det frapperande budskapet i de tre berättelserna ovan, zekhut är också något som svaga och utstötta kan göra och som väger tyngre än vad de stora mästarna i Torah har åstadkommit. Inom ett system som presenterar Torah som övernaturlig är den prioritet zekhut tillskrivs en betydande omvärdering av såväl makt som värde. Zekhut utgör förresten också de arvlösa arv: vad du mottar som arv när du inte har något i nuet och aldrig fått något i det förflutna, en knapp resurs som är gratis och oförtjänt men högt värderad. Så låt oss dröja litet vid den definitiva karaktären av zekhuts överförbarhet som zekhut abot. Denna zekhut har efterlämnats av förfäderna och representerar konceptets transitiva dimension samt dess status som ett rättighetsarv.

Det är i de senare dokumenten som idén om zekhut förenas med abot, dvs den zekhut som patriarkerna eller förfäderna efterlämnade åt Israel som ett släktarv. Här finner vi en bestämd uppfattning som definierar systemets politiska dimension, om Israel som en social gruppering. Enligt detta synsätt är Israel inte bara ett samhälle (som t ex när traktaten Abot refererar till Moses såsom skänkande samhället zekhut) utan en familj med en historia i form av ett släkträd, precis så som Moseböckerna presenterar dess historia. Nu införlivades zekhut i metaforen om patriarkernas och matriarkernas släkträd och fyllde funktionen av en felande länk som förklarar hur arvet överfördes från dem till deras arvingar. Därför kunde familjen, kallad »Israel«, använda sig av den gemensamma familjeegendomen på ett sätt som tillät arvet från igår att hjälpa dem idag. Denna tanke berörde mycket konkreta problem. Om »familjen Israel« syndade kunde man åberopa den zekhut Abraham och Isak uppnådde genom bindandet av Isak (Genesis 22) och på så sätt vinna förlåtelse för synden. Det är sant att »fäderna inte dör för sina barns synder«, men barnen kan dra nytta av sina stamfäders zekhut. Detta konkreta uttryck för den större metaforen fick en praktisk konsekvens, moralisk och teologisk, som ingalunda förbisågs.

Den zekhut som härleds från patriarkerna eller zekhut abot träder fram i en definition av den rättfärdiga makten - tillräcklig för att uppnå frälsning, vilket i detta sammanhang alltid har en politisk dimension - förlänad av förfädernas zekhut. Denna zekhut kommer att möjliggöra för dem att uppnå Israels politiska mål: att få självstyre och undvika att regeras av hedningar. Denna definition vädjar till bindandet av Isak som källan för den zekhut, med ursprung hos patriarkerna och matriarkerna, vilken till slut kommer att leda till Israels frälsning. Viktigt här är att ärvd zekhut läggs till ens egna gärningars zekhut; man ärver det förflutnas zekhut och om man dessutom gör var stamfäderna gjorde, får man inte bara ett tillgodohavande från det förflutna, man tillförsäkrar sig också ett tillgodohavande på egen hand. Så skillnaden mellan zekhut och synd ligger enbart i frågan om överförbarhet:

- A. R. Isaac sa, »Och allt berodde på den zekhut som uppnåddes genom nedfallandet i stoftet.«
- B. »Abraham återvände i frid från berget Moriah endast tack vare den zekhut som uppnåddes vid nedfallandet: '...' och vi skall tillbe <genom att falla ner i stoftet> och återvänder <på så sätt> igen till er'« (Gen. 22:5).
- C. »Israeliterna räddades endast tack vare den zekhut som uppstod till följd av nedfallandet: 'Och folket trodde ... sedan böjde de sina huvuden och föll själva ner i stoftet.'« (Ex. 4:31).
- D. »Torah gavs endast tack vare den zekhut som uppnåddes vid nedfallandet: 'Och tillbe [nedfall] ni på avstånd'« (Ex. 24:1).
- E. Hannah blev ihågkommen endast tack vare den zekhut som uppnåddes vid nedfallandet: 'Och de tillbad inför Herren' (1 Sam 1:19).
- F. »De som befinner sig i exil kommer att få återvända enbart tack vare den zekhut som uppnåddes vid nedfallandet: 'Och på den dagen skall ett stort horn ljuda och de ska komma som var försvunna... och utspridda ... och de skall tillbe Herren på det heliga berget i Jerusalem.'« (Jes. 27:13)
- G. »Templet byggdes endast tack vare den zekhut som uppnåddes vid nedfallandet: 'Upphöj Herren vår Gud och tillbe honom på hans heliga berg.'« (Ps. 99:9)
- H. »De döda skall leva endast tack vare den zekhut som uppnåddes vid nedfallandet: 'Kom låt oss tillbe och nedfalla, låt oss knäböja inför Herren vår skapare.'« (Ps 95:6)

Israels hela historia har framgått ur handlingar med vilka Gud har dyrkats (»nedfallande«) med Abrahams bindande av Isak som den ursprungliga handlingen. Varje fördel Israel någonsin har uppnått framsprang ur den handling genom vilken Abraham dyrkade Gud och har därefter imiterats. Israel utgör en familj där ättlingar ärver en zekhut-skatt från förfäderna. Den drar nytta av denna zekhut men, genom att upprepa samma handlingar, förstorar den också zekhut-arvet och lämnar åt sina efterkommande ett större tillgodohavande än vad de skulle ha åtnjutit enbart genom sina egna handlingar. Men deras egna handlingar - här nedfallande i bön - genererar också zekhut.

V. Responsiv nåd

Zekhut uppstår ur gärningar som är mer än tillräckliga : en övernaturlig gåva till den människa, som genom blidkande av andra, självförnekelse eller behärskning visar prov på en attityd som föranleder en motsvarande attityd i Himlen och på så sätt genererar zekhut, snarare än till någon som inte uppvisar denna attityd. Det enkla faktum att rabbiner inte kan framkalla regn genom bön men en åsnedrivare kan säga allt. Den relation som zekhut mäter - Himlens otvungna svar på en persons otvungna gåva, till exempel visande av vänlighet, behärskning eller självförnekelse - präglas av en viss oförutsägbarhet som förklaras genom den av förfäderna nedärvda zekhut. Även om en person inte kan tvinga Himlen kan han eller hon - för kvinnor åtnjuter lika stor tillgång till zekhut som män, fastän de inte studerar Torah - vinna ynnest från Himlen genom zekhut, dvs. när jag gör

vad Himlen inte kan begära av mig. Himlen besvarar sedan den attityd med vilken vi gör vår plikt - och mer än vår plikt. Denna helt osjälviska handling - att ge kvinnan själva förutsättningen för ens eget levebröd - är den med vilken jag vinner Himlens djupaste intresse.

Zekhut utformar den politiska och ekonomiska sfären inom det religiösa system för samhällsordningen som presenteras av Landet Israels Talmud, Genesis Rabbah, Leviticus Rabbah och relaterade skrifter. Här finner vi den kraft som åstadkom en omvändning i själva innebörden av makt och dess legitimation. Zekhut uttrycker och ger upphov till den ekonomiska värderingen av den knappa resurs som vi kan kalla moralisk auktoritet. Zekhut står för svaghetsens politiska värde, det som skänker de svaga en makt som inte bara är deras utan deras förfäders. Det möjliggör att de svaga uppnår sina mål, inte genom egen makt, utan genom sin oförmåga att utföra våldshandlingar - en omvärdering lika radikal som den inom ekonomin. Och zekhut håller ihop både den ekonomiska och den politiska sidan inom denna judendom: den säger samma sak två gånger.

VI. De svagas makt

Här finner vi den slutgiltiga omvändningen, i jämförelse med vilken förskjutningarna från knapphet i fråga om fast egendom till riklighet av Torah-kunskap och från rättfärdigande av makten till rättfärdigande av svagheten, bara presenteras som snabba skisser. »Gör Guds önskningar till dina så att Gud gör dina önskningar till sina ... Den som uppskattar andra människor uppskattas också av Gud.« (Abot 2:4). Dessa två satser håller samman de två huvudbeståndsdelarna i den föreställning om relationen till Gud som zekhut förmedlar med ett enda ord. Ge frivilligt, blidka andra, påtvinga inte andra din vilja utan ge efter för deras vilja och Himlen kommer att svara med att ge ett tillgodohavande som är frammanat men inte framtvingat. Genom rationell självdisciplin är det möjligt att skapa rationella relationer bortom oss själva, med Himlen; och det är på detta sätt som systemet utvidgar gränserna för samhället till att omfatta inte bara den naturliga utan också den övernaturliga världen.

Genom att behandla varje handling eller gest såsom kapabel att åstadkomma mirakel gav det efterföljande systemet en anmärkningsvärd betydelse åt vardagslivet, åtminstone potentiellt. Övertygelsen att man genom särskild ansträngning kan uppträda på ett sätt som vinner åt en ett övernaturligt tillgodohavande förvandlar ens vardagliga omgivning till en skådeplats som omfattar Himlen och jorden. Gud svarar på en individs - och det heliga Israels - dygd och fyller så att säga det tomrum runt en själv och hela ens familj som uppstår när vi drar oss tillbaka och ger det som är vårt eget: vårt utrymme, vårt jag. När vi gör detta svarar Gud; vår uppoffring framkallar minnet av hur Abraham var redo att offra Isak; tillgivenhet till andra framkallar från Himlen vad vi inte kan framtvunga genom att begära. Vad som ger uppfattningen av zekhut, uppnåendet av ett övernaturligt tillgodohavande genom att skänka vad som är mitt, dess avgörande vikt är omstöpningsen av landet Israels politik och ekonomi i den form som denna dygd har skapat. Detta förklarar definitionen av rättfärdig politisk makt som enbart svaghet och definitionen av ekonomi som ett rationellt utökande av resurser som är, men inte måste vara, knappa, värdefulla ting med förmåga till oändlig tillväxt.

Gud uppnår här vad Mishnahs filosofiska Gud saknar, nämligen personlighet, aktiv närvaro, pathos och medkänsla. Det religiösa systemets Gud bryter mot reglerna; han skänker ett tillgodohavande till en som har gjort en anmärkningsvärd gärning, men inte till

en annan som har gjort allting rätt och ingenting fel. Så ett liv enligt reglerna - även ett liv tillbringat med Torah-studier - förbigås av Himlen till fördel för ett enda ögonblick, en gest som avviker från normen och utvidgar regelns, till exempel dygdens, yttre gränser. Och vem kan framställas på ett sådant sätt förutom en Gud som, liksom vi, inte bara tänker utan också känner och reagerar på impulser och känslor?

»Så jag sålde min åsna och gav henne intäkterna, och jag sa till henne, 'Här är dina pengar, befria din make, men synda inte < genom att prostituera dig för att skaffa fram den nödvändiga summan >.'«

»De sa till honom, 'Du är värdig att be och bli bönhörd.'«

Det finns ingen regel som uttömmande beskriver ett sådant ord. Här rör vi oss bortom kärlekens lag, för kärleken själv är nu överträffad. Bortom kärlek finns det frivilliga, o-tvungna självpoffrandet: kärlek till andra mer än till sig själv, kärlek till andra mest av allt. Den feminina judendomen förhåller sig till Gud som älskande förhåller sig till varandra: ger inte för att få, tar bara emot för att ge.

Vad som nu förväntas av Israel och den israelitiska individen är sann gudomlig återhållsamhet, en övernaturlig själens generositet som är »till vår avbild, efter vår likhet«: detta åsidosätter alla regler. Och eftersom maningen att överträffa normen inte definierade personlig dygd utan det helgonskap som tillhör hela Israel, existerande här och nu, måste vi dra den enkla slutsatsen att inom det israelitiska samhället, inom vad den grekisk-romerska världen kallar sin *polis*, dess politiska och samhälleliga ordning, har jordens gränser nu utvidgats till Himlen. Enligt terminologin för ett annat stort system skapat vid samma tid och som en reaktion på en likadan världshistorisk katastrof, är Israels plats på jorden i »Guds stad.« Och därav måste följa, att Guds plats är hos Israel, i Israel: »idag, om du vill det.«

Att leva efter reglerna, obligatoriskt men konventionellt, framkallade inte något särskilt intresse hos Himlen. Varför skulle det? Reglerna beskriver det normala. Men (i ett språkbruk som återfinns endast i senare dokument) »den Allsmäktige eftertraktar hjärtat«, och det är inte någon ordinär sak. Förmågan att framkalla regn eller stödja ett sammanstörtande hus uppnåddes inte heller genom ett liv i normal fromhet. Extraordinära handlingar besvarades med ynnest utöver det vanliga precis som synd troddes bli bestraffad med olycka utöver det vanliga. Och precis som uppsåtlig synd, till skillnad från misstag eller fel, definitionsmässigt innehåller en viljemässig handling, nämligen arrogans, så kräver också en handling av enastående karaktär ett moment av gott uppsåt. Som syndens spegelbild demonstrerar handlingen på ett konkret sätt en attityd av återhållsamhet, tålmod, vänlighet och självförnekelse. En synd som provocerar Himlen, uppstår när en handling avsiktligt trotsar Himlen. En handling som framkallar Himlens välvilja, och därigenom skapar ett tillgodohavande hos Himlen som en frivillig gåva från Himlen, visar, på ett lika avsiktligt och konkret sätt, ödmjukhet.

Zekhut är de maktlösas makt, de arvlösas rikedom, prisandet och upphöjandet av viljan av dem som inte har rätt att vilja. Zekhut beväpnar Israel med kvinnans vapen: svaghetens styrka, tålmodet och uthållighetens makt, tvånget som skapas genom att överleva, oavsett vad som händer. Denna feminina judendoms Israel är en familj, dess Gud älskande och älskad, dess dygd otvungen, dess vishet ej påtvingad - denna judendom fann användning under de långa århundaden då judendomen vände sig till ett folk som inte kunde dominera, bara resonera; som inte kunde manipulera, bara hoppas, som inte kunde garantera några

resultat, bara förlita sig på vad som komma skulle. I det kristna Palestina befann sig judarna på defensiven. Med sina anor ifrågasatta, sin övernaturliga status betvivlad och sin framtid förnekad kallade de sig själva »Israel« och landet »Landet Israel«. Men vad hade de för makt, rättmätig och med våld om så behövdes, att förlita sig på i sin strävan att skapa »Israel«? Och, med det heliga landet i andras händer, vilken resurs ägde de som kunde ersätta den fysiska värdemängd de inte längre kunde kontrollera? Genom att förkunna ett politiskt system där allt våld var orättfärdigt, ett ekonomiskt system där inget påtagligt, inte ens fast egendom i det heliga landet, hade något värde, försåg systemet via sina motsvarighets-kategorier judarna med ett enda enkelt och tillräckligt svar.

Vi förstår nu hela den strukturella omvändningen vi finner i den rabbiniska judendomens kärna. Torah-studier, till vilka endast män hade tillträde, framstår som sekundära; ett liv underordnat budorden visar sig nödvändigt men inte tillräckligt; Israels relation till Gud finner sin definition inte i vad det måste göra, utan i vad bara det kan besluta att göra, inte beordrat, inte tvingat, men inte heller anlagt på att dominera eller manipulera. Denna judendom sätter värde på relationer som är ömsesidiga och förhandlade, samarbetsinriktade, suggestiva, inte bestämda, tvingande eller aggressiva. Begreppet zekhut trädde fram för att integrera systemets teori om livet och samhället, dess ekonomi, tillsammans med dess bild av den sociala organisationens enhet, dess politik. De anmärkningsvärda handlingar - kanske mer genom utelämnande än aktivt utförande - som genererade zekhut resulterade i ett tillskott av den knappaste av alla resurser, övernaturlig välvilja, och skänkte samtidigt åt en person rik på tillgodohavanden av Himmelskt ingripande en makt att åberopa som vida översteg vad världslig makt kunde tillgripa för att uppnå sina sinasyften. Det är då inte så konstigt att vi tronande på den strukturella toppen finner kvinnan och den dygd som naturligt förknippas med hennes situation. Den rätta relationen till Gud består av responsiv nåd och frivilligt given kärlek, ett villkorslöst förhållande som förkroppsligar fullständig tillgivenhet.